

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН

КООМЧУЛУКТАРДЫ ӨНУКТУРУУ ЖАНА

ИНВЕСТИЦИЯЛОО АГЕНТСТВОСУ (АРИС)

Коомдоштуктардын Демилгеси боюнча Улуттук

Долбоор

(НПИС)

Р180909

жана

НПИС боюнча кошумча каржылоо (НПИС КК)

Көчүрүү саясатынын алкактык документи (КСАД);

2026-жылдын августу

МАЗМУНУ

Терминдердин сөздүгү	3
A. Киришүү	6
B. Долбоордун максаттары жана сүрөттөлүшү.....	6
C. Максаттары жана негизги принциптер	9
D. Ченемдик-укруктук база.....	10
E. Көчүрүү боюнча Аракеттер Планын даярдоо	14
F. Эл каттоо.....	15
G. Уруктуулук критерийлери жана компенсация алуу укугунун чектик мөөнөтүнүн бүткөн күнү	15
H. Таасирленген жерлерди жана активдерди баалоо	16
I. КЖАПтын бюджети жана каржылоосу	16
1-таблица. НПИС жана НПИС КК алкагында көчүрүү боюнча аракеттер планын иштеп чыгуу жана даярдоо кадамдары.....	17
2-таблица. НПИС жана НПИС КК алкагында Көчүрүү боюнча Аракеттер Планын иштеп чыгуу жана ишке ашыруу учурундагы ролдор жана милдеттер	18
K. Консультацияларды өткөрүү жана маалыматты ачыктоо тартиби.....	20
L. Даттанууларды кароо механизми.....	20
1-тиркеме. НПИС жана НПИС КК алкагындагы КОМПЕНСАЦИЯЛЫК ТӨЛӨМДӨРДҮН МАТРИЦАСЫ	23

Терминдердин сөздүгү

Бул Көчүрүп жайгаштыруу саясатынын концепциясында, эгерде контекст башкача талап кылбаса, төмөнкү терминдер төмөнкү маанилерге ээ болот:

Социалдык-Экологиялык стандарттар (СЭС)	СЭСте инвестициялык долбоорлорду каржылоо аркылуу Дүйнөлүк Банк тарабынан колдоого алынган долбоорлорго байланыштуу экологиялык жана социалдык тобокелдиктерди жана таасирлерди аныктоо жана баалоого байланыштуу талаптар белгиленет. СЭС долбоордун өмүр циклинин ичинде долбоор дал келүүгө тийиш болгон стандарттарды белгилейт.
Долбоордун таасирине дуушар болгон адамдар (ДТДА)	ДТДА төмөндө аныкталгандай, мажбурлап көчүрүлүүдөн таасирленген адамдарды билдирет: а) жерге же мүлккө расмий укуктук жактан таризделген укугу бар адамдар; b) жерге же мүлккө расмий укуктук жактан таризделген укугу жок, бирок улуттук мыйзамдарга ылайык таанылган же таанылышы мүмкүн болгон жерге же мүлккө доомат коюп жаткан адамдар; же с) өздөрү ээлеп же пайдаланып жаткан жерге же мүлккө укуктук жактан таризделген таанылган укугу же таанылган доомат укугу жок адамдар.
Мажбурлап көчүрүү	«Мажбурлап көчүрүү» долбоорго байланыштуу жерди чыгарууну же жер пайдаланууну чектөөнү билдирет, бул физикалык жактан жылышуу (башка жерге көчүрүү, турак жай курулуштарынын алдындагы жерди жоготуу же баш калкалоочу жайдан ажыроо), экономикалык кысылып чыгаруу (жерди, активдерди же активдерге жетүүнү жоготуу, бул кирешенин булактарын же башка жашоо каражаттарын жоготууга алып келет), же экөөнү тең жаратышы мүмкүн.
Жерди сатып алуу	Жерди сатып алуу долбоордун максаттары үчүн жер алуунун бардык ыкмаларын билдирет, буга түздөн-түз сатып алуу, менчикти экспроприациялоо жана сервитуттар же өтүү укуктары сыяктуу жетүү укуктарын алуу кириши мүмкүн. Жерди сатып алуу ошондой эле төмөнкүлөрдү камтышы мүмкүн: (a) жер ээси мындай жерге кирешеге ээ болуу же жашоо каражаттарын алуу максатында таянабы же жокпу, буга карабастан ээленбеген же таштанды жерди сатып алуу; (b) адамдар же үй чарбалары пайдаланган же ээлеген мамлекеттик жерди кайтарып алуу; жана (c) жерди суу каптоого же башка жол менен жараксыз же жеткиликсиз кылып жиберген долбоордун таасирлери. «Жер» түшүнүгүнө анда өсүп жаткан же ага бекем байланышкан бардык нерсе кирет — мисалы, айыл чарба өсүмдүктөрү, курулмалар жана башка жакшыртуу элементтери, ошондой эле ага тиешелүү суу объекттери.

Жер пайдаланууга чектөөлөр	Жерди пайдаланууга чектөөлөр долбоор алкагында түздөн-түз сунушталган жана күчүнө киргизилген айыл чарба, турак жай, коммерциялык же башка жерлерди пайдаланууга чектөөлөрдү же тыюу салууларды билдирет. Буга мыйзамдуу белгиленген парктарга жана корголуучу аймактарга жетүүгө чектөөлөр, жалпы менчиктин башка ресурстарына жетүүгө чектөөлөр жана сервитуттар же коопсуздук зоналарынын чегиндеги жерди пайдаланууга чектөөлөр кириши мүмкүн.
Жашоо каражаттары	Жашоо каражаттары жеке адамдар , үй-бүлөлөр жана коомчулуктар акча табуу үчүн колдонгон каражаттардын бүткүл спектрин билдирет, мисалы эмгек акынын негизиндеги киреше, айыл чарба, балык уулоо, тамак издөө, табигый ресурстардын негизиндеги жашоо каражаттарынын башка булактары, майда соода жана бартер.
Компенсация алуу укугунун чектик мөөнөтүнүн бүткөн күнү	Компенсация алуу укугунун чектик мөөнөтүнүн бүткөн күнү — бул ДТДА жана алардын жагдайга жараша таасирленген активдери аныкталган дата, жана жаңы жайгашкан адамдар компенсацияга же көчүрүлүүдө жардамга доомат коюшу мүмкүн эмес. Чектик датага чейин жашаган жерин ээлигинде тутуп турганын, пайдаланганын далилдей ала турган адамдар, эл каттоодо аныкталгандыгына карабастан, жардам алууга укуктуу бойдон калат.
Компенсация	Компенсация деген жерди басып алууга, башка активдерди (негизги каражаттарды кошо алганда) жоготууга же долбоордун ишинин натыйжасында жашоо каражаттарын жоготууга акчалай төлөмдү, акча каражаттарын же башка активдерди билдирет.
Эл каттоо	Эл каттоо — бул демографиялык жана мүлктүк маалыматты салыштырууну кошуп алгандагы, долбоордук ишмердик тарабынан таасирленген калктын толук эсебин алуу. Бул ДТДАнын санын, ошондой эле таасирдин мүнөзүн жана деңгээлдерин аныктоого мүмкүндүк берет.
Көчүрүү боюнча Аракеттер Планы (КЖАП)	Көчүрүү боюнча Аракеттер Планы (КЖАП) чакан долбоордун жайгашкан жери аныкталганда даярдалууга тийиш болгон көчүрүү инструменти (документ) болуп саналат. КЖАПте терс таасирлерди жараткан долбоордук иш-чаралар ишке ашырылганга чейин, жабыркаган тарапты көчүрүү жана компенсациялоо үчүн сакталууга тийиш болгон конкреттүү жана укуктук жактан милдеттүү талаптар камтылат.
Көчүрүүдө жардам	Көчүрүүдө жардам физикалык жактан көчүрүлүшү зарыл болушу мүмкүн болгон, долбоордон жабыр тарткан адамдарга көчүрүлүү учурунда көчүрүлүүнү жеңилдетүү үчүн, мүмкүн болгон жана зарылчылыгына жараша, көчүү үчүн жөлөкпул, турак жай же ижара сыяктуу жардам берилишин камсыз кылуу боюнча чараларды билдирет.

Көчүрүп Жайгаштыруу Саясаты боюнча Алкактык Документ (КЖСАД)	Долбоорду ишке ашыруунун бүткүл мезгили ичинде колдонулуучу инструмент. КЖСАД долбоорду ишке ашыруунун жүрүшүндө зарыл болушу мүмкүн болгон каалаган көчүрүү үчүн көчүрүүнүн максаттарын жана принциптерин, уюштуруучулук механизмдерин жана каржылоо механизмдерин белгилейт. КЖСАД долбоор тарабынан таасирленүүсү мүмкүн болгон адамдардын муктаждыктарын канааттандыруу максатында өзүнчө чакан долбоорлордун КЖАПтерин даярдоону жетектейт.
Калыбына Келтирүү Наркы	«Калыбына келтирүү наркы» мүлктү алмаштыруу үчүн жетиштүү компенсацияны, ошондой эле мүлктү алмаштырууга байланыштуу зарыл операциялык чыгашаларды төлөөнү камсыз кылган баалоо ыкмасын билдирет. Операциялык чыгашаларга административдик жыйымдар, каттоо же менчик укугун таризде алуу боюнча жыйымдар, көчүүгө негиздүү чыгашалар жана таасирленген адамдар көтөрүүгө мажбур болгон каалаган ушул сыяктуу чыгашалар кирет. Иштеп жаткан рынок болгон учурда, калыбына келтирүү наркы көз каранды эмес жана компетенттүү баалоочу тарабынан жүргүзүлгөн көчмөс мүлктү баалоонун натыйжалары боюнча аныкталган рыноктук нарк, плюс операциялык чыгашалар болуп саналат. Иштеп жаткан рынок жок болгон учурда, калыбына келтирүү наркы альтернативдик жолдор менен аныкталышы мүмкүн — мисалы, жер участкагунун же өндүрүштүк активдердин жардамы менен өндүрүлгөн продукциянын наркын, же курулмаларды же башка көчмөс мүлк объекттерин куруу үчүн колдонулган алмаштыруучу материалдардын жана жумушчу күчүнүн амортизацияланбаган наркын эсептөө аркылуу, плюс активди жылдырууга байланыштуу бардык операциялык чыгашалар.

А. Киришүү

Бул документ Кыргыз Республикасындагы Коомдоштуктардын демилгеси боюнча улуттук долбоор (НПИС) негизги долбоору боюнча даярдалган Көчүрүп Жайгаштыруу Саясаты боюнча Алкактык Документтин (КЖСАД) жаңыланган вариантын түшүндүрөт. Жаңыланган документ негизги долбоор боюнча кошумча каржылоо берилишинин натыйжасында долбоордун мазмунуна киргизилген өзгөртүүлөрдү чагылдырат.

Бул КЖСАД Дүйнөлүк Банктын Социалдык-Экологиялык Принциптеринин (СЭП) талаптарына ылайык НПИС жана НПИС КК үчүн даярдалды. Бул документтин негизги максаты — Коомчулуктарды өнүктүрүү жана инвестициялоо агентствосунун (АРИС) жана Дүйнөлүк Банктын (ДБ) ортосунда Көчүрүү боюнча Аракеттер План(дар)ын (КЖАП) кийинки даярдоодо колдонулуучу принциптер жана процедуралар боюнча макулдашуунун шарттарын аныктоо. Көчүрүү боюнча Аракеттер Планын (КЖАП) ДБ тарабынан бекитүү, жерди сатып алуунун же табигый ресурстарга жетүүнү же аларды пайдаланууну чектөөнүн натыйжасында калктын физикалык жактан же экономикалык жактан жылышы менен байланыштуу иштер каралган каалаган келишимдер боюнча НПИС жана НПИС КК башкаруу органдары тарабынан тендерлер жарыялангандан чейин ишке ашырылууга тийиш.

КЖСАД физикалык жактан же экономикалык жактан жылышуу менен байланыштуу каалаган терс таасирден качууга же аны минималдаштырууга, ошондой эле негизги НПИС Долбоорун (40АА) да, НПИС ККны (21АА) да ишке ашыруу учурунда пайда болушу мүмкүн болгон каалаган терс кесепеттерди жумшартуу боюнча чаралардын кабыл алынышын камсыз кылууга багытталган. АРИС долбоорлор алкагында пайдалануу үчүн каалаган участокторду алуу экономикалык же физикалык жактан жылышууга алып келсе, ДБнын СЭПинин Жерди чыгаруу, жер пайдаланууну чектөө жана мажбурлап көчүрүү боюнча СЭС5ине (СЭС5) камтылган принциптерди, процедураларды жана стандарттарды колдонууга макул болот.

Учурдагы КЖСАД Кыргыз Республикасынын учурдагы ченемдик-укуктук базасын СЭС5тин принциптерине жана стандарттарына дал келүү үчүн зарыл болгон каалаган кошумча чараларды камтуу менен колдонууга багытталган жана НПИС КК эсебинен долбоордун көбөйгөн масштабын жана камтуусун чагылдыруу жана буга байланыштуу социалдык жана курчап турган чөйрөгө тийгизген таасирди эске алуу максатында жаңыланды.

В. Долбоордун максаттары жана сүрөттөлүшү

НПИС жана НПИС КК Долбоорлорунун өнүктүрүү максаты — климаттын өзгөрүшүнө туруктуу социалдык-экономикалык инфраструктурага жетүүнү жакшыртуу жана максаттуу коомчулуктарда аялдар менен жаштар үчүн экономикалык мүмкүнчүлүктөрдү кеңейтүү

Долбоордун концепциясы. Сунушталган НПИС жана НПИС КК Кыргыз Республикасындагы бир катар CDD операцияларына («Айылды инвестициялоо» жана «CASA-1000 Жергиликтүү Коомчулуктарды Колдоо» долбоорлору) негизделет. НПИСтин негизги долбоору Нарын, Ысык-Көл, Чүй, Талас, Баткен, Ош жана Жалал-Абад болгон жети облустун 40 районундагы 40 ААны 27 млн АКШ доллары бюджетти менен (2025–2029-жылдар) камтыйт. НПИС КК ошол эле 40 райондо кошумча 21 жаңы ААны 20 млн АКШ доллары бюджетти менен (2027–2031-жылдар) камтыйт. Долбоорлордун жалпы бюджетти 47 млн АКШ долларын түзөт.

Долбоорлор НПК операцияларынын таасирин кеңейтүүгө, стандартташтырууга жана тереңдетүүгө төмөнкүлөр аркылуу көмөктөшөт: (i) бардык 40 районду камтыган улуттук платформа түзүү (мурда ар түрдүү долбоорлор түндүк жана түштүк райондорду өз алдынча камтычу); (ii) максаттуу райондордо инфраструктураны өнүктүрүүгө берилүүчү субгранттардын орточо өлчөмүн көбөйтүү; (iii) аялдарды жана жаштарды колдоону кошуп алгандагы, жашоо каражаттарын камсыз кылуу боюнча колдоону кеңейтүү жана жашоо

каражаттарын камсыз кылуу боюнча ишти социалдык инфраструктурага инвестициялар аркылуу түзүлгөн мүмкүнчүлүктөр менен тыгыз байланыштыруу (iv) климаттык аспектилерди коомчулуктарды мобилизациялоого, жергиликтүү пландаштырууга, инфраструктурага инвестицияларга жана жашоо каражаттарын камсыз кылуу ишине андан ары интеграциялоо; (v) долбоордук процесстерди жана институционалдык механизмдерди оптималдаштыруу; жана (vi) Жергиликтүү Өз Алдынча Башкаруу Органдарында (ЖӨБО) кеңири катышууга негизделген мамилелерди киргизүү.

НПИС жана НПИС КК өлкөнүн бардык 40 районуна улуттук платформаны камсыз кылат. Учурдагы этапта ар бир районда бир айылдык аймактан тандалды: НПИС алкагында жакырчылык, бюджеттик субсидиялар, райондук борбордон алыстык жана калктын саны сыяктуу критерийлердин негизинде тандалган 40 АА камтылды. НПИС КК алкагында долбоордун географиялык камтуусу дагы 21 АА менен кеңейтилет, алар Кыргыз Республикасынын райондору боюнча пропорциялуу бөлүштүрүүнү эске алуу менен ошол эле критерийлердин негизинде тандалат. Натыйжада эки долбоор боюнча максаттуу айылдык аймактардын жалпы саны 61 АА түзөт.

Ар бир максаттуу АА 1-Компонент алкагында социалдык мобилизация, потенциалды жогорулатуу жана социалдык инфраструктурага инвестиция алат, буга кошумча, максаттуу ААлардын бир бөлүгү 2-Компонент алкагында аялдар менен жаштарга багытталган жашоо каражаттарын камсыз кылуу боюнча иш-чараларды да алат. НПИС алкагында 2-Компонент боюнча колдоону 40 ААнын 30у алат (алардын 16сы буга чейин тандалган, дагы 14ү рейтингдик тизмеден тандалат). НПИС КК алкагында 2-Компонент боюнча колдоону жаңы 21 ААнын ичинен 10 АА алат. Ошентип, экономикалык субдолбоорлор боюнча колдоо алуучу ААлардын жалпы саны 40 ААны түзөт. Каражаттардын чектелүүлүгүнө байланыштуу жана демилгелешүүнү күчөтүү максатында, 2-Компоненттин жашоо каражаттарын камсыз кылуу боюнча колдоо ААларга 1-Компоненттин ишке ашырылышынын натыйжаларынын негизинде берилет. Долбоордун компоненттери төмөндө сүрөттөлгөн.

Долбоордун компоненттери

1-компонент: Айыл инфраструктурасына инвестициялар жана институттарды бекемдөө.

Бул компонент алкагында 40 АА, Долбоордун Операциялык Жобосунда (ОРП) аныкталгандай, айылдардын муктаждыктарын баалоо жана кеңири катышууга негизделген чечим кабыл алуу процессинин жүрүшүндө аныкталган артыкчылыктуу маселелерди чечүү үчүн жергиликтүү деңгээлдеги климаттын өзгөрүшүнө туруктуу социалдык-экономикалык инфраструктураны каржылоо үчүн субгранттарды алышат. НПИС КК алкагында 1-компонент 21 жаңы АА үчүн да кеңейтилет, алар да социалдык инфраструктурага инвестиция үчүн субгранттарды алышат. Компонент алкагында коомдук товарлар, коомчулуктарды мобилизациялоо жана коомчулук мүчөлөрүнүн жана ЖӨБО кызматкерлеринин потенциалын жогорулатуу боюнча колдоо иш-чаралары каржыланат. Тандалган иш-чаралар негизги НПИС үчүн да, НПИС КК үчүн да жергиликтүү өнүктүрүү процесстеринде Коомдоштуктардын Демилгеси боюнча Өнүгүү (КДӨ) механизмдерин институтташтырууга багытталат.

1а-кичи компонент: Социалдык-экономикалык инфраструктурага инвестициялар.

Бул кичи компонент ДӨМдүн инфраструктуралык аспектилерин ишке ашырууга көмөктөшөт. Ал өлкө боюнча ар бир районго бирден тандалган 40 негизги тандалган ААга (кичи райондорго), ал эми НПИС КК алкагында 21 жаңы ААга социалдык инфраструктурага инвестиция үчүн субгранттарды берет. Инфраструктурага инвестициялардын аркасында коомчулуктар жакырчылыкты азайтуу, жашоо деңгээлин жогорулатуу, аялдар менен жаштарды өнүктүрүү үчүн жакшыртылган социалдык жана экономикалык инфраструктурага жетүү мүмкүнчүлүгүнө ээ болушат.

1b-кичи компонент: Коомчулуктарды жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын институттарын мобилизациялоо жана бекемдөө. Бул компонент мобилизация жана потенциалды жогорулатуу боюнча иш-чараларды каржылайт, буга төмөнкүлөрдү камсыз кылуу кирет: (i) коомчулуктар, өзгөчө аялдар, жаштар жана калктын аялуу катмарлары, жакырчылыкка каршы күрөшкө багытталган долбоордук иш-чараларды тандоого активдүү катышуусу; (ii) 1a кичи компоненти боюнча инвестициялардын коомчулуктардын эң жогорку артыкчылыктарынын катарында болушу; (iii) климаттын өзгөрүшүнүн тобокелдиктери жана адаптация стратегиялары жөнүндө маалымдуулукту жогорулатуу климаттык таасирлерди эске алуу менен ПСЭР (Социалдык-экологиялык өнүктүрүү долбоору) алкагындагы артыкчылыктарды жана инвестицияларды тандоого көмөктөшүү; (iv) климаттын өзгөрүшү маселелери боюнча элчилердин коомчулуктун байланыш адамдары болуп калышы үчүн окутулушу; жана (v) ЖӨБО жана алар менен байланышкан жумушчу топтордун жергиликтүү өнүктүрүү долбоорлорун аныктоо, ишке ашыруу жана мониторинг жүргүзүү үчүн ачык-айкын жана кеңири катышууга негизделген мамилелерди колдонушу. Көрсөтүлүүчү колдоо долбоорлордун ОРПсунда толук сүрөттөлөт.

2-компонент: Жергиликтүү Экономикалык Өнүгүү жана Аялдар менен Жаштар үчүн Жашоо Каражаттарын Алуу Мүмкүнчүлүктөрү. Бул компонент максаттуу коомчулуктун экономикалык бакубаттуулугун жана жашоо сапатын жакшыртуу үчүн, өзгөчө аялдар менен жаштарга басым жасоо менен, жергиликтүү экономикалык өнүгүүнү колдойт. Бардык максаттуу ААларга (НПИСтен 30 АА жана НПИС ККдан 10 АА) рынокту баалоо, техникалык колдоо жана бизнес-көндүмдөргө окутуу түрүндө колдоо көрсөтүлөт. Жашоо каражаттарын камсыз кылуу боюнча гранттарды алуу үчүн ААларды тандоо социалдык мобилизация процессинин сапатынын (2-Цикл) жана жашоо каражаттарына инвестициялоо боюнча бизнес-пландардын сапатынын негизинде жүргүзүлөт. НПИС КК алкагында 2-Компонент бир кыйла күчөтүлөт: жергиликтүү экономикалык өнүгүү боюнча иш-чаралар кеңейтилет жана аялдар менен жаштарды экономикалык ишмердикти өнүктүрүүдө, жумуш орундарын түзүүдө жана кирешелерди көбөйтүүдө колдоого багытталган Кирешенин Булактарын Колдоо Программасынын (КБКП) ишке ашырылышы уланат. Мындан тышкары, НПИС алкагында 15ке чейинки жеке балдар бакчасын колдоону (150 000 АКШ доллары) жана акселерациялык программаны (60 000 АКШ доллары) караштырган Жеке Мектепке Чейинки Билим Берүү Уюмдарын Колдоо Программасы (ЖМЧБУ) ишке ашырылып жатат. НПИС КК алкагында ЖМЧБУ программасы да 210 000 АКШ доллары бюджетти менен интеграцияланат жана бардык 21 жаңы ААны камтыйт. Бул чаралар аялдар үчүн, өзгөчө балдарды кароо тармагында, жаңы экономикалык мүмкүнчүлүктөрдү түзүүгө мүмкүндүк берет жана аялдардын ишкердигинин өнүгүшүнө көмөктөшөт.

3-компонент: Долбоорду башкаруу. Бул компонент алкагында долбоорлорду башкаруу жана долбоордук иш-чараларга байланыштуу ишти ишке ашыруу каржыланат. Ал иш-чаралардын ишке ашырылышын координациялоону жана көзөмөлдөөнү кошуп алгандагы долбоорлорду ишке ашырууга байланыштуу кошумча операциялык чыгашаларды жана башка укуктуу чыгашаларды каржылайт. АРИС ошондой эле Каржы министрлиги (КаМ) бекитүү үчүн жыл сайынкы иш пландарын жана бюджеттерди даярдоо, тиешелүү түрдө тышкы аудиторлорду жалдоо жана долбоорлордун гендердик интеграцияга жана тартууга өзгөчө көңүл бурушун камсыз кылуу үчүн жооп берет. Ал көз карандысыз аудиттерди, мониторинг жана баалоону (МжБ) (гендердик белгилер боюнча ажыратылган маалыматтар менен башталгыч, ортоңку жана жыйынтыктоочу изилдөөлөрдү кошуп алгандагы), ошондой эле сатып алуулар жана каржы башкаруусу (КБ) боюнча алдыңкы тажрыйбага ылайык келүүнү камсыз кылуу үчүн сапатты көзөмөлдөөнү колдойт. Бул компонент

ошондой эле кызыктар тараптар менен консультацияларды, ишенимдүү ДКМди, ошондой эле конкреттүү объекттер боюнча баалоолорду жана пландарды камтыган Социалдык жана Экологиялык Принциптердин (СЭП) сакталышын колдойт.

4-компонент: Өзгөчө кырдаалдарга шарттуу жооп берүү компоненти (ӨКШЖК). ӨКШЖК Банктын инвестициялык долбоорлорду каржылоо саясатына ылайык, шашылыш жардам көрсөтүү зарылчылыгы же чектелген мүмкүнчүлүктөр шарттарында ишке ашырылат. МАРдын ӨКШЖКсын активдештирүү шарттары жана аларды аткаруу тартиби төмөнкүдөй: ӨКШЖКны активдештирүү суроосу Министрлер Кабинети тарабынан ДБга берилүүгө тийиш; укуктуу өзгөчө кырдаал — Банктын 2017-жылдын 16-октябрындагы ӨКШЖК боюнча колдонмосунда, ал инвестициялык долбоорлорду каржылоо операциялары алкагында конкреттүү долбоорлор үчүн ӨКШЖКны ишке ашыруу механизмдерин кантип түзүү, активдештирүү жана колдоо керектигин сүрөттөйт, ӨКШЖК «ДБ менен макулдашуу боюнча өзгөчө кырдаалдын же ага теңдеш кырдаалдын расмий жарыялангандыгы (мисалы, Кредит алуучунун ыйгарым укуктуу органынан фактылар жөнүндө билдирүү же үчүнчү тараптын аракеттери)» учурунда активдештирилиши мүмкүн деп айтылат; ӨКШЖК боюнча Операциялык Жобону бекитүү. ДБ ишке ашыруу башталганга чейин ӨКШЖК боюнча Операциялык Жобону бекитиши керек.

НПИС КК алкагында КЖСАД даярдалган учурда конкреттүү объект үчүн КЖАП түзүү техникалык жактан мүмкүн эмес, анткени потенциалдуу жерди сатып алуунун көлөмүн жана мүнөзүн, жерди пайдаланууга жетүүнү чектөөнү же активдерди/кирешени жоготууну так аныктоо мүмкүн эмес. Чакан долбоорлорду тандоо жүргүзүлөт жана 1 жана 2-Компоненттер үчүн долбоордук чечимдер калыбына келтирүү/курулуш иштеринин тармактары долбоорду даярдоо этабында аныктала албаган учурда, суроо-талапка багытталган процесстин негизинде ишке ашыруу этабында даярдалат. Таасирлер деталдуу долбоордук-сметалык документтерди (ДСД) иштеп чыгуу этабында толук белгилүү болот. Негизги НПИС Долбоору алкагында чакан долбоорлор мурунтан эле аныкталган, жана жүргүзүлгөн баалоонун натыйжалары боюнча алар калктын физикалык жактан же экономикалык жактан жылышына, жерди чыгарууга же жер пайдаланууну чектөөгө алып келбейт деп аныкталды.

С. Максаттары жана негизги принциптер

КЖСАД Долбоорлор тарабынан терс таасирленген адамдардын долбоордук ишмердик боюнча тиешелүү консультация алышын, ошондой эле кеминде долбоорго чейинки деңгээлге чейин жашоо деңгээлин калыбына келтире турган компенсацияны же жардамды алышын камсыз кылуу үчүн принциптерди жана процедураларды сүрөттөөгө багытталган. КЖСАД СЭС5тин талаптарын аныктоо, потенциалдуу күтүлгөн тобокелдиктерди жана таасирлерди баалоо, долбоорлор тарабынан келтирилген таасирди жумшартуу жана компенсациялоону кошуп алгандагы, тиешелүү жумшартуу чараларын иштеп чыгуу үчүн майда-чүйдөсүнө чейинки кадамдарды аныктоо үчүн принциптерди жана процедураларды келтирет.

КЖСАДдын негизги милдеттери болуп төмөнкүлөр саналат:

- i. АРИСке, улуттук деңгээлдеги ыйгарым укуктуу органдарга жана ЖӨБОго долбоордун таасирине дуушар болгон адамдарды (ДТДА) тийиштүү аныктоо, компенсациялоо жана алардын жашоо каражаттарын калыбына келтирүү боюнча жетектөөчү принциптерди берүү;
- ii. ДТДАга компенсация жана жардам төлөнүшүн камсыз кылуу үчүн милдеттүү документ катары кызмат кылуу, жана;

- iii. чакан долбоорлор үчүн КЖАПти даярдоо, жаңылоо, ишке ашыруу жана мониторингдөө боюнча көрсөтмөлөрдү берүү.

КЖСАД төмөнкү принциптерге негизделет:

- i. Мажбурлап көчүрүүдөн качуу керек же жок дегенде аны минималдаштыруу керек.
- ii. ДТДА өз кирешелерин жана жашоо деңгээлин жакшыртуу же жок дегенде калыбына келтирүү аракеттеринде тийиштүү түрдө жардам алууга тийиш.
- iii. ДТДА компенсация варианттары жөнүндө толук маалымдандырылат жана консультацияланат. ДТДА даттануулар менен кайрыла ала турган иштеп жаткан Даттанууларды Кароо Механизми өз убагында түзүлөт.
- iv. Жерге расмий юридикалык укуктук титулдун/менчик укугунун жоктугу компенсация же реабилитациялык жардамдын альтернативдик формалары үчүн тоскоолдук болуп саналбайт.
- v. Этникалык азчылыктар, жакыр үй чарбалары жана аялдар башкарган үй чарбалары, улгайган адамдардан турган үй чарбалары ж.б. сыяктуу аялуу топторго өзгөчө көңүл бурулат. Аларга долбоорго байланыштуу өзгөртүүлөргө ыңгайлашууга жардам берүү үчүн тийиштүү жардам көрсөтүлөт.
- vi. Жерди сатып алуу жана көчүрүү долбоордун бир бөлүгү катары түшүнүлөт жана аткарылат, мында компенсациянын толук наркы долбоордун жалпы чыгашаларына жана пайдаларына кирет.
- vii. Компенсациялык/реабилитациялык жардам жылышуу учуруна чейин жана вертикалдык пландаштыруу, буздүрүү учуруна чейин, ар кандай учурда таасир болгонго чейин төлөнөт.
- viii. Компенсация ДТДАга амортизацияга же башка каалаган максаттарга чегерүүлөрсүз алмаштыруунун толук наркы боюнча төлөнүүгө тийиш.
- ix. «Жерди белекке берүү» ал гана таза ыктыярдуу негизде жүзөгө ашырылса жана тийиштүү түрдө документтештирилсе гана уруксат берилет.¹

Ошондой эле, КЖСАДдын укуктар матрицасына, укуктуулук критерийлерине, компенсация ставкаларына же башка жардам укуктарына ДБнын алдын ала уруксатысыз эч кандай өзгөртүүлөр киргизилбей тургандыгын белгилей кетүү керек. КЖСАДдын негизинде даярдалган каалаган КЖАПтер да ДБ тарабынан алдын ала бекитилүүгө тийиш.

D. Ченемдик-укуктук база

КЖСАДдын бул бөлүмү Кыргыз Республикасындагы принциптердин/мыйзамдык базанын жана жерди сатып алуу процедураларынын, ошондой эле ДБнын СЭС5инин серебни сунуштайт. Долбоор алкагында тандалган ар бир иш-чара ДБнын СЭПинин СЭС5ине жана Кыргыз Республикасынын мыйзамдарына ылайык текшерилет, классификацияланат жана бааланат, ал эми зарылчылыгына жараша ДБ тарабынан каралат жана жактырылат.

¹ Долбоордо колдонуу үчүн жер же мүлк белекке берилген учурда, ал төмөнкү принциптерге ылайык келет: (а) потенциалдуу белек берүүчүгө баш тартуу мүмкүн экендиги жөнүндө маалымдалат жана бул баш тартуу укугу белек берүүчү кол койгон документте көрсөтүлөт; (б) белек берүү мамлекеттик же салттуу бийликтердин кысым көрсөтүүсү, манипуляциясы же башка кысымысыз жүргүзүлөт; (в) белек берүүчү белек берүүнүн шарты катары кандайдыр бир төлөм, жарым-жартылай пайдалануу укугу же альтернативдик пайдалар жөнүндө сүйлөшө алат; (г) катышуучу адамдардын кирешесине же жашоо деңгээлине олуттуу таасирин азайтуу каралбаса, жерди белекке берүү кабыл алынбайт; (д) эгерде үй-бүлөлөрдү көчүрүүнү талап кылса, жерди белекке берүү мүмкүн эмес; (е) жамааттык же жамааттык жерлер болгон учурда, жерди түздөн-түз пайдаланган же ээлеген адамдардын макулдугу менен гана белекке берүү ишке ашырылышы мүмкүн; (ж) белекке берилген жер башка адамдардын терс таасирине дуушар болушу мүмкүн болгон эч кандай милдеттенмелери же талаптары болбошу керек; (з) долбоор тарабынан максатына ылайык колдонулбаган белекке берилген жер белек берүүчүгө өз убагында кайтарылып берилет; жана (и) жерди белекке берүүнүн ар бир учуру, анын ичинде белекке берилген жерди же активдерди жана белек берүүнүн шарттарын көрсөткөн, ар бир менчик ээси же колдонуучу кол койгон билдирүү менен документтештирилет. Долбоордо колдонуу үчүн жер же активдерди белекке берген адамдар белек берүү процессинин каалаган аспектинде байланыштуу даттануулар үчүн долбоордун даттанууларды кароо механизмин колдоно алышат.

Долбоордун укуктук жана саясий принциптери Кыргыз Республикасындагы жерди сатып алуу жана компенсациялоо тармагындагы саясатка тиешелүү улуттук мыйзамдарга жана мыйзамдык актыларга, ошондой эле ДБнын СЭС5ине негизделген.

Кыргыз Республикасында жерди алуу тармагындагы Ченемдик-Укуктук База

Төмөнкү мыйзамдар жана ченемдик укуктук актылар жерге/көчмөс мүлккө менчик укугун, ошондой эле Долбоорлордун ишмердиги менен шартталган зарыл коомдук муктаждыктардын негизинде жеке менчиктеги жер участокторуна мамлекеттик менчик укугун алуунун эрежелерин жана процедураларын жөнгө салат:

Кыргыз Республикасынын Конституциясы (2021-жылдын 5-майы), 15-статья төмөнкүнү караштырат: ²

Кыргыз Республикасында жеке, мамлекеттик, муниципалдык жана менчиктин башка формалары бирдей деңгээлде таанылат жана корголот.

Менчик кол тийбестик. Эч ким өз мүлкүнөн өз каалоосуз ажыратылышы мүмкүн эмес. Мурастоо укугу кепилденет.

Мүлктү менчик ээсинин каалоосунан тышкары алуу мыйзамда белгиленген тартипте гана сот чечими боюнча жол берилет.

Мыйзамда аныкталган коомдук жана мамлекеттик муктаждыктар үчүн мүлктү алуу бул мүлктүн наркын жана мүлктү чыгаруунун натыйжасында келтирилген зыяндарды адилеттүү жана алдын ала өтөө камсыздалышы менен сот чечими боюнча жүргүзүлөт.

Кыргыз Республикасынын Жарандык кодекси³ (1996-жылдын 8-майы, №15) — укугу бузулган тарап, эгерде улуттук мыйзамдар же улуттук мыйзамдарга ылайык даярдалган макулдашуулар (келишимдер) бузууну көрсөтпөсө, зыяндын толук ордун толтурууну талап кыла ала турганын караштырат (14-статьянын 2-бөлүгү). КРдин Жарандык кодекси ошондой эле ордун толтурулуучу зыяндарга төмөнкүлөр кире тургандыгын көрсөтөт:

- укугу бузулган адам бузулган укукту калыбына келтирүү үчүн жумшаган же жумшоого тийиш болгон чыгашалар, анын мүлкүн жоготуу же ага зыян келтирүү (реалдуу зыян), ошондой эле
- эгерде анын укугу бузулбаса, жарандык жүгүртүүнүн кадимки шарттарында бул адам ала турган алынбаган кирешелер (жоготулган пайда).

Эгерде укукту бузган адам натыйжада киреше алса, укугу бузулган адам башка зыяндар менен катар, мындай кирешелерден кем эмес өлчөмдө жоготулган пайданын ордун толтурууну талап кылууга укуктуу. (14-статьянын 2-бөлүгү). Мамлекеттик органдар жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары тарабынан келтирилген зыяндарды компенсациялоого карата, КРдин Жарандык кодексинин 15-статьясынын 2-бөлүгүндө жаран же юридикалык жак мамлекеттик органдардын, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын же алардын кызмат адамдарынын мыйзамсыз аракеттеринин (же аракетсиздигинин) натыйжасында тарткан зыяндар, анын ичинде мамлекеттик орган тарабынан мыйзамдарга дал келбеген актынын чыгарылышы, мыйзамда каралган учурларда мамлекет тарабынан, ошондой эле жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары тарабынан компенсацияланууга тийиш экендиги айтылат.

²<https://cbd.minjust.gov.kg/1-2/edition/1202952/kg>

³ <https://cbd.minjust.gov.kg/3-1/edition/1263361/kg>

Кыргыз Республикасынын Жер кодекси (2025-жылдын 18-июлу, №149):⁴

10-Глава, 69-статья коомдук жана мамлекеттик муктаждыктар үчүн жер участогун алуу тартибин аныктайт.

- 69-статьянын 1-бөлүгү коомдук жана мамлекеттик муктаждыктар үчүн жер участогун алуу объекттерди жайгаштыруунун башка альтернативдик варианттары жок болгон учурда гана жүргүзүлөрүн белгилейт.
- 69-статьянын 6-бөлүгү компенсациянын өлчөмү, мөөнөттөрү жана алуунун башка шарттары акы төлөнүүчү алуу жөнүндө келишимде аныкталарын, ал эми компенсациянын өзү жер участогу иш жүзүндө алынганга чейин төлөнүүгө тийиш экенин караштырат.
- 69-статьянын 5-бөлүгү жер участогун мамлекеттик жана коомдук муктаждыктар үчүн алуу учурунда сатып алуу баасына жер участогуна укуктун жана анда жайгашкан имараттар менен курулмалардын рыноктук наркынан тышкары, менчик ээсине же жер пайдалануучуга келтирилген зыяндар, анын ичинде үчүнчү жактардын алдындагы милдеттенмелерди мөөнөтүнөн мурда токтотууга байланыштуу зыяндар да киргизилерин бекитет.
- 83-статьянын 1-бөлүгү калктуу конуштардын жалпы пайдалануудагы жерлеринин тизмесин аныктайт (жолдор, көчөлөр, аянттар, тротуарлар, жол боюндагы тилкелер, жашыл дарактар, гезондор, арык тармактары, өтмөлөр, парктар, бульварлар, скверлер, суу объекттери ж.б.). Мында, 83-статьянын 2-бөлүгүнө ылайык, мындай жерлер капиталдык курулуш үчүн колдонулбайт, менчикке жана субижарага берилбейт, бирок ыйгарым укуктуу орган тарабынан 5 жылга чейинки мөөнөткө ижара шарттарында мөөнөттүү (убактылуу) пайдаланууга берилиши мүмкүн.
- 83-статьянын 3-бөлүгү мөөнөттүү пайдаланууга берилген жалпы пайдалануудагы жерлерде жеңил түрдөгү убактылуу курулмаларды тургузууга уруксат берилиши мүмкүн экенин белгилейт. Мында 83-статьянын 4-бөлүгү социалдык-турмуштук объекттери бар жер астындагы капиталдык курулмаларды, ошондой эле жер үстүндөгү жөө жүргүнчүлөр өтмөлөрүн, спорттук, концерттик жана балдар аянтчаларын курууга жол берет.

Кыргыз Республикасынын « Кыймылсыз мүлккө жана аны менен болгон бүтүмдөрдү укуктарды мамлекеттик каттоо жөнүндө» Мыйзамы (Кыргыз Республикасынын 2025-жылдын 22-сентябрындагы №204 Мыйзамынын редакциясында):⁵

- 1-статья көчмөс мүлккө укуктарды жана аны менен болгон бүтүмдөрдү мамлекеттик каттоо — бул мамлекеттин көчмөс мүлккө укуктарды, алардын оордотууларын (чектөөлөрүн), ошондой эле көчмөс мүлк менен болгон бүтүмдөрдү таануу жана тастыктоо боюнча юридикалык акт экенин белгилейт, ал ушул Мыйзамда каралган учурлардан тышкары катталган укуктарды жана оордотууларды (чектөөлөрдү) коргоону камсыз кылат.
- 7-статья каттоо үчүн документтерди берүүнүн 30 күндүк мөөнөтүн белгилейт, ошондой эле каттоонун жоктугу бүтүмдүн жараксыздыгына (жокко чыгарылышына) алып келерин, ал эми катталган укук анын бар экендигинин жетиштүү далили болорун караштырат.
- 6-статья мамлекеттик каттоосуз жарактуу деп таанылган, бирок мамлекеттик коргоодон пайдаланбаган укуктар менен чектөөлөрдүн тизмесин белгилейт: коомдук инфраструктура объекттерине жетүү укуктары; жубайлардын, балдардын жана асырандыларда болгондордун укуктары; кыска мөөнөттүү ижара (белгиленген

⁴ <https://cbd.minjust.gov.kg/3-47/edition/34746/kg>

⁵ <https://cbd.minjust.gov.kg/160/edition/17554/kg>

мөөнөттөн аз); артыкчылыктуу пайдалануу укугу; салык органдарынын укуктары; ошондой эле коопсуздукка, экологияга жана саламаттыкты сактоого байланыштуу жалпы чектөөлөр.

Кыргыз Республикасынын «Жарандардын кайрылууларын кароонун тартиби жөнүндө» Мыйзамы (2025-жылдын 18-июлундагы №152 редакциясында):⁶

- 2-статья жарандардын кайрылуулары менен иштөөнүн негизги принциптерин белгилейт, буга кайрылууларды кароонун милдеттүүлүгү, өз убагындаалыгы, объективдүүлүгү жана толуктугу, ошондой эле аларды кароодогу көзөмөлдүүлүк жана отчеттуулук кирет.
- 4-статья ар бир жарандын жеке өзү же өз өкүлү аркылуу мамлекеттик органдарга, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарына жана алардын кызмат адамдарына кайрылуу укугун бекитет, алар мыйзамда белгиленген мөөнөттө негиздүү жооп берүүгө милдеттүү.
- 8-статья кайрылуу 14 жумушчу күндүн ичинде каралууга тийиш экенин караштырат; өзгөчө учурларда мөөнөт узартылышы мүмкүн, бирок 30 күндөн ашык эмес.

Кыргыз Республикасынын «Баалоо ишмердиги жөнүндө» Мыйзамы (2021-жылдын 22-декабрындагы №155)⁷

- 1-статья Кыргыз Республикасында баалоо ишмердигин жүзөгө ашырууда пайда болгон укуктук негиздерди жана мамилелерди аныктайт.
- 3-статья баалоочунун (квалификациялык сертификаты бар жеке жак) жана баалоо уюмунун (штатында эки баалоочудан кем эмес юридикалык жак) түшүнүктөрүн бекитет;
- 3-статья баалоочунун (квалификациялык сертификаты бар жеке жак) жана баалоо уюмунун (штатында эки баалоочудан кем эмес юридикалык жак) түшүнүктөрүн бекитет;

Кыргыз Республикасында мүлктү баалоо жөнүндө жобо:

- Мүлктү баалоо Кыргыз Республикасынын «Баалоо ишмердиги жөнүндө» Мыйзамынын (2021-жылдын 22-декабрындагы №155) негизинде жүргүзүлөт⁸
- Баалоочулар жана баалоо уюмдары тарабынан колдонулушу милдеттүү болгон мүлктү баалоо стандарттары Кыргыз Республикасынын Министрлер Кабинетинин Токтому (2025-жылдын 16-октябрындагы №673) менен бекитилген жана баалоонун негизги түшүнүктөрүнүн жана принциптеринин, бизнести, көчмөс, кыймылдуу мүлктү, материалдык эмес активдерди жана башка объекттерди баалоонун стандарттарын камтыйт.⁹

ДБнын Жерди сатып алуу, жер пайдаланууну чектөө жана мажбурлап көчүрүү боюнча Экологиялык жана Социалдык Стандарты (ЭСС5) — долбоорго байланыштуу жерди сатып алуу жана жер пайдаланууну чектөө коомчулуктарга жана адамдарга терс таасир тийгизиши мүмкүн экенин таанытат. Долбоорго байланыштуу жерди сатып алуу же жерди пайдаланууга чектөөлөр физикалык жактан жылышууга (көчүрүлүү, турак жайдын алдындагы жерди жоготуу же баш калкалоочу жайдан ажыроо), экономикалык жактан кысылып чыгарылышка (жерди, активдерди же активдерге жетүүнү жоготуу, бул кирешенин булактарын же башка жашоо каражаттарын жоготууга алып келет), же экөөнө тең алып келиши мүмкүн. «Мажбурлап көчүрүү» термини бул таасирлерге **тиешелүү**.

⁶ <https://cbd.minjust.gov.kg/202100/edition/35869/kg>

⁷ <https://cbd.minjust.gov.kg/112334/edition/1268519/kg>

⁸ <https://cbd.minjust.gov.kg/7-47938/edition/42639/kg>

⁹ <https://cbd.minjust.gov.kg/7-47938/edition/42639/kg>

Жабыр тарткан адамдар же коомчулуктар жылышууга алып келген жерди сатып алуудан же жер пайдаланууга чектөөлөрдөн баш тартууга укугу жок болгондо, көчүрүү мажбурлап деп эсептелет.

ДБнын ЭСС5инин алкагында укуктук титулу жоктордун статусу так аныкталгандыгын өзгөчө белгилей кетүү керек. Бул саясатка ылайык, жерди пайдаланууга расмий юридикалык укугу/титулу же соттук укугу жок, бирок мамлекеттик жерди пайдалана берген адамдар, мамлекеттик жерге жасаган инвестицияларын, эмгегин жана жоготулган активдерин эске алуу менен, компенсация алууга укуктуу, бирок бул юридикалык титулу/менчик укугу бар менчик ээсиндегидей жерге ээлик кылууга тиешелүү эмес. Мунун ордуна, долбоордун чектик датасына чейин жерди бейформалдуу пайдаланган же ээлеген адамдарга берилүүчү жер үчүн компенсациянын ордуна, алардын пайдалануусу үчүн альтернативдик участоктор же жардамдын башка формалары бөлүнөт.

Кыргыз Республикасынын мыйзамдары ДБнын мажбурлап көчүрүү боюнча ЭСС5 талаптарына дал келбеген учурда, ЭСС5тин принциптери жана процедуралары колдонулууга тийиш. ДБнын талаптарынын улуттук мыйзамдардан жогору турушу Дүйнөлүк Банк каржылаган долбоорлор үчүн зарыл.

Е. Көчүрүү боюнча Аракеттер Планын даярдоо

Жерди сатып алуунун же долбоорго байланыштуу ресурстарга жетүүнү же аларды пайдаланууну чектөөнүн натыйжасында калктын физикалык жактан же экономикалык жактан жылышына алып келген бардык долбоорлор ДБ тарабынан бекитүү үчүн КЖАП даярдоого тийиш. КЖАПти даярдоо жана ишке ашыруу үчүн жоопкерчилик АРИСке жүктөлөт. Зарылчылыгына жараша АРИС өз убагында жана натыйжалуу пландаштырууну жана ишке ашырууну камсыз кылуу максатында ЖӨБО жана долбоордун башка каалаган кызыкдар ведомстволору, юрисдикциялары же подрядчылары менен аракеттерди координациялоо үчүн өз ыйгарым укуктарын колдонот.

КЖАПти даярдоо болжолдонгон инвестициялардын физикалык жактан аянты аныкталып, конкреттүү участок (же участоктор) долбоор алкагында пайдалануу үчүн сатып алынышы керектиги белгилениши менен башталат. АРИС адегенде сунушталган участокторду алардын учурдагы пайдаланылышын жана ээлик кылуу шарттарын аныктоо үчүн изилдейт жана калктын физикалык жактан жана экономикалык жактан жылышын минималдаштырууга мүмкүндүк берген участокту (же участоктарды) аныктайт. Кийинчерээк АРИС тандалган участокто (же участоктордо) бардык ДТДАны аныктоо жана санап чыгуу, ошондой эле долбоор алкагында пайдалануу үчүн сатып алынышы керек болгон жерди жана башка активдерди инвентаризациялоо жана баалоо үчүн эл каттоону жүргүзөт же уюштурат.

Ар бир КЖАП учурдагы документте белгиленген принциптерге, пландаштыруу процедураларына жана ишке ашыруу механизмдерине негизделет жана адатта төмөнкү мазмунду камтыйт:

- a) долбоордун сүрөттөлүшү (тиешелүү карталар жана иллюстрациялар менен), долбоор алкагында пайдалануу үчүн конкреттүү участокторду сатып алуунун зарылдыгын түшүндүрүүнү жана зарыл деп эсептелген жерди бөлүп берүүнүн көлөмүн же башка потенциалдуу таасирлерди алдын алуу же минималдаштыруу боюнча көрүлгөн чараларды кошуп алгандагы;
- b) ДТДА эл каттоосунун, ошондой эле таасирленген жерлерди жана активдерди инвентаризациялоо жана баалоонун натыйжалары;
- c) Долбоорго байланыштуу ресурстарды пайдаланууга же аларга жетүүгө каалаган

чектөөлөрдүн сүрөттөлүшү;

- d) Коллективдик, коомдук же адаттагы пайдалануу же менчик укуктарын кошуп алгандагы ээлик кылуу механизмдеринин сүрөттөлүшү;
- e) ДТДАны сатып алууга, компенсациялоого жана башка жардамга тиешелүү мыйзамдардын жана ченемдик актылардын серебн чыгаруу жана СЭС5тин талаптарын аткаруу үчүн зарыл болгон боштуктарды жоюу боюнча чараларды аныктоо;
- f) Жерди жана активдерди баалоо процедураларынын жана таасирленген активдердин бардык категориялары үчүн компенсация стандарттарынын сүрөттөлүшү;
- g) Компенсация жана башка бардык түрдөгү жардам алуу үчүн кабыл алынуучулук критерийлери, арыздарды кабыл алууну токтотуу датасын кошуп алгандагы;
- h) КЖАПти ишке ашыруу үчүн уюштуруучулук механизмдер жана жоопкерчилик;
- i) Ишке ашыруу графиги;
- j) Сметалык бюджет жана күтүлбөгөн жагдайлар үчүн каржы резервдери;
- k) Консультацияларды өткөрүү жана маалыматты ачыктоо тартиби;
- l) Даттанууларды кароо механизмдин сүрөттөлүшү;
- m) Ишке ашыруунун жүрүшүн мониторингдөө механизмдери.

КЖАП ар бир жылышкан үй чарбасы же адам үчүн жеке компенсациялык иштердин өзүнчө комплекти менен толукталууга тийиш. Бул иштер ДТДАга зыян келтирбөө үчүн купуя жүргүзүлүүгө тийиш.

Долбоор физикалык жактан жылышууга алып келген чакан долбоорлорду/иш-чараларды каржылабайт.

Е. Эл каттоо

Эл каттоо — бул демографиялык жана мүлктүк маалыматты чогултууну кошуп алгандагы, долбоордук ишмердик тарабынан таасирленген калктын толук эсебин алуу. Бул ДТДАны аныктоого жана санын аныктоого, ошондой эле таасирдин мүнөзүн жана деңгээлин аныктоого мүмкүндүк берет. Эгерде жерди алуу, жашоо каражаттарына таасир этүү же жер пайдаланууну чектөө сөзсүз болсо, АРИС экологиялык жана социалдык баалоо алкагында долбоор тарабынан таасирленгидей адамдарды аныктоо, таасирленгидей жерлер менен активдердин инвентаризациясын түзүү, ким компенсация жана жардам алууга укуктуу экенин аныктоо үчүн эл каттоо жүргүзөт. Изилдөөнүн натыйжалары боюнча бардык маалымат иштелип чыгат жана КЖАПте чагылдырылат.

Г. Укуктуулук критерийлери жана компенсация алуу укугунун чектик мөөнөтүнүн бүткөн күнү

Долбоордун таасирине дуушар болгон адамдар (ДТДА) төмөнкүдөй аныкталат: (a) жерге же мүлккө расмий укуктук жактан таризделген укугу бар; (b) жерге же мүлккө расмий укуктук жактан таризделген укугу жок, бирок улуттук мыйзамдарга ылайык таанылган же таанылышы мүмкүн болгон жерге же мүлккө доомат коюп жаткан; же (c) өздөрү ээлеп же пайдаланып жаткан жерге же мүлккө укуктук жактан таризделген таанылган укугу же таанылган доомат укугу жок адамдар.

Компенсация алуу укугу ар бир чакан долбоор боюнча белгиленген иштерди токтотуу датасы менен чектелет. Маалымат чогултуу аяктаган дата жөнүндө маалымат кылдаттык менен документтештирилип, чакан долбоорду ишке ашыруу аймагынын бүткүл аймагы

боюнча тиешелүү жергиликтүү тилдерде жазуу жүзүндөгү (талаптарга жараша) жана башка түрдө үзгүлтүксүз аралыктарда таратылууга тийиш. Маалыматты таратуу, анын ичинде эскертүүлөрдү жарыялоо аркылуу жүргүзүлүүгө тийиш. Иштер токтотулгандан кийин таасирленген аймактарга көчүп келген ДТДА компенсацияга укугу болбойт. Бирок алар долбоорду ишке ашыруу башталганга чейин таасирленген бардык курулмаларды демонтаждоо зарылдыгы жөнүндө алдын ала билдирүү алышат. Алардын демонтаждалган курулмалары конфискацияланбайт жана аларга айыптар же санкциялар салынбайт. Долбоор алкагында компенсация жана башка бардык формадагы жардам алуу үчүн укуктуулук критерийлери СЭС5ке ылайык иштелип чыккан компенсациялык төлөмдөр матрицасында келтирилген (1-Тиркеме).

Н. Таасирленген жерлерди жана активдерди баалоо

Жерлерди жана активдерди баалоо процессинде улуттук мыйзамдарга ылайык ЖӨБО тарабынан жалданган сертификацияланган көз каранды эмес баалоочу же баалоо компаниясы тартылат. Баалоо бекитилген деталдуу инженердик долбоордун негизинде эл каттоо жана деталдуу изилдөө (ДИ) жүргүзүлгөндөн кийин жүргүзүлүүгө тийиш. Деталдуу изилдөө инвентаризациянын, мүмкүн болгон жоготуулардын, таасирдин оордугунун жана ДТДА тизмесинин натыйжаларын акыркы иштеп чыгууну жана/же текшерүүнү камтыйт. Баалоочу/баалоо компаниясы мүмкүн болгон жоготуулардын ар бир категориясын физикалык жактан текшерүү, инвентаризациялоо жана баалоо үчүн объектерге барат. Көчүрүүнүн акыркы наркы Деталдуу Изилдөө аяктагандан кийин аныкталышы мүмкүн жана Долбоордун социалдык башкаруу боюнча адисине жана башка кызыкдар тараптарга ДТДА менен милдеттүү консультация менен маалымдандыруу үчүн берилет.

Компенсациялык Төлөмдөр Матрицасына (1-Тиркеме) ылайык жердин жана жоготулган активдердин калыбына келтирүү наркына дал келүү үчүн бирдик наркын эсептөө учурдагы рыноктук ставканын негизинде жүргүзүлөт. Эгерде «жерге жер» компенсациясы техникалык же социалдык жактан ишке ашырылгыс болсо, компенсация учурдагы рыноктук баа боюнча толук калыбына келтирүү наркы боюнча накталай акча менен жүргүзүлөт. Таасирленген башка каалаган активдер (курулмалар, эгиндер жана дарактар, ошондой эле бизнести/кирешени жоготуу) үчүн компенсация учурдагы рыноктук наркка негизделген толук калыбына келтирүү наркы боюнча акчалай же натуралай формада жүргүзүлөт. Иштеп жаткан рынок жок болгон учурда, калыбына келтирүү наркы альтернативдик жолдор менен аныкталышы мүмкүн — мисалы, жер участогунун же өндүрүштүк активдердин жардамы менен өндүрүлгөн продукциянын наркын, же курулмаларды же башка көчмөс мүлк объекттерин куруу үчүн колдонулган алмаштыруучу материалдардын жана жумушчу күчүнүн амортизацияланбаган наркын эсептөө аркылуу, плюс операциялык чыгашалар. Калыбына келтирүү наркын баалоо үчүн колдонулган наркты аныктоо ыкмасы документтештирилип, Көчүрүү Планына киргизилүүгө тийиш.

I. КЖАПтын бюджетти жана каржылоосу

Техникалык долбоорлор жана майда-чүйдөсү дагы иштелип чыга электигине байланыштуу, таасирленүүсү мүмкүн болгон адамдардын так санын баалоо мүмкүн эмес. Ушуга байланыштуу, долбоорлорду ишке ашырууга байланышы мүмкүн болгон көчүрүүнүн болжолдуу бюджетин берүү мүмкүн эмес. Ошентсе да, бул объектер белгилүү болуп, дизайнер иштелип чыккандан кийин, ЖӨБО менен биргеликте конкреттүү объект боюнча

изилдөө аяктагандан кийин, конкреттүү таасирлер жөнүндө маалымат жеткиликтүү болот, жана АРИС ар бир КЖАП үчүн деталдуу жана так бюджеттерди даярдайт. Ар бир КЖАП төмөнкүлөргө чыгашаларды камтыган деталдуу бюджетти камтышы мүмкүн:

- Таасирленген жер жана активдер үчүн компенсациянын наркы;
- Көчүрүүгө байланыштуу операциялык чыгашаларга административдик жыйымдар, каттоо же менчик укугун таризде алуу боюнча жыйымдар жана таасирленген адамдар көтөрүүгө мажбур болгон каалаган ушул сыяктуу чыгашалар кирет;
- Кирешелерди калыбына келтирүү боюнча чыгашалар, мисалы, ДТДА үчүн убактылуу киреше колдоосун камтышы мүмкүн.

Транзакциялык чыгашаларды кошуп алгандагы компенсациялык төлөмдөр жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын (муниципалитеттердин) бюджетти аркылуу жүргүзүлөт. АРИС КЖАПти киргизүү боюнча жооптуу агенттик болот, ал эми персоналдын чыгашаларына, окутуу жана потенциалды жогорулатууга, мониторинг жана баалоого байланыштуу административдик чыгашалар долбоор тарабынан жабылат.

Ј. КЖАПти даярдоо жана ишке ашыруу боюнча уюштуруу механизмдери жана милдеттер
КЖАПти иштеп чыгуу жана ишке ашыруу учурдагы документте сүрөттөлгөн механизмдерге негизделет, ал эми катышуучу тараптардын жоопкерчилиги төмөндөгү 1-таблицада келтирилген.

1-таблица. НПИС жана НПИС КК алкагында көчүрүү боюнча аракеттер планын иштеп чыгуу жана даярдоо кадамдары

КАДАМДАР	Иш-чаралар	Жоопкерчилик
1-КАДАМ.	АРИСтин адистери Долбоорлордун жол берилбеген ишмердик түрлөрүнүн тизмесине ылайык каржылоо үчүн жол берилбеген иш-чараларды аныктоо үчүн чакан долбоордун скринингин жүргүзүшөт. Эгерде чакан долбоор Долбоордун жол берилбеген ишмердик түрлөрүнүн тизмеси боюнча текшерүүдөн өтсө, АРИСтин адистери ЖӨБОНун колдоосу менен чакан долбоордун дизайнынан улам социалдык-экологиялык таасирлердин скринингин баалоону жүргүзүшөт. Скринингдин натыйжалары боюнча, потенциалдуу терс таасирлерди жана аларды жумшартуу боюнча мүмкүн болгон чараларды кошуп алгандагы, жер бөлүп берүү же активдерге таасир болгон учурда, ЖӨБО КЖАПти даярдоо мүмкүнчүлүгү жөнүндө маалымдандырылат.	Долбоордун СЭП адистери, ЖӨБО
2-КАДАМ.	а) Эгерде чакан долбоор жерди бөлүп берүүнү же активдерге таасирди талап кылса, Долбоордун адистери андан ары КЖАП даярдоо үчүн ДТДА эл каттоосун жана жоготуулардын инвентаризациясын жүргүзүшөт. б) ЖӨБО жоготуулардын, турак жайдын ж.б. наркын баалоо үчүн мыйзамдарга ылайык өз эсебинен сертификацияланган компанияны/баалоочу адисти жалдайт.	Долбоордун СЭП адистери, ЖӨБО, көз каранды эмес баалоочу же баалоо компаниясы

	с) Көз каранды эмес баалоочу/компания учурдагы КЖСАДдын талаптарын эске алуу менен баалоону жүргүзөт жана баалоонун натыйжаларын документтештирет, алар ЖӨБОго жана АРИСке берилет	
3-КАДАМ.	Долбоордун адистери көчүрүүнүн болжолдуу наркы менен инвентаризациянын натыйжаларын камтыган КЖАПтын алдын ала вариантын даярдайт. Бул алдын ала КЖАП варианты консультациялардын жүрүшүндө кызыкдар тараптарга берилет. ЖӨБО Долбоордун өкүлдөрүнүн, коомчулуктун өкүлдөрүнүн, ДТДА жана башка кызыкдар тараптардын катышуусу менен консультацияларды уюштурат. Консультациялардын учурунда берилген кайтарым байланыш каралат жана КЖАПке киргизилет.	Долбоордун СЭП адистери, ЖӨБО
4-КАДАМ	КЖАП АРИС тарабынан акыркы жолу иштелип чыгат жана ДБ менен макулдашылгандан кийин ЖӨБО тарабынан бекитилет.	Долбоордун СЭП адистери, ЖӨБО
5-КАДАМ	ЖӨБО КЖАПтын акыркы вариантын жергиликтүү тилде жарыялайт жана АРИС аны ДТДАнын жеке маалыматтарын көрсөтпөстөн өзүнүн расмий сайтына жайгаштырат. КЖАП ошондой эле ДБнын сайтында англис тилинде жарыяланат.	Долбоордун СЭП адистери, ЖӨБО
6-КАДАМ	АРИС ЖӨБО менен биргеликте КЖАП ишке ашырылганга чейин коомдук консультацияларды өткөрөт жана бекитилген КЖАПти ишке ашырат. ЖӨБО бекитилген КЖАПке ылайык таасирди жумшартуу боюнча чаралардын ишке ашырылышы (алар үчүн ЖӨБО жооптуу) жөнүндө АРИСке расмий билдирүү жиберет.	Долбоордун СЭП адистери, ЖӨБО
7-КАДАМ	АРИС КЖАПтин ишке ашырылышы жөнүндө отчетту даярдап, ДБга жиберет.	Долбоордун СЭП адистери
8-КАДАМ	Дүйнөлүк Банк КЖАПтин ишке ашырылышы жөнүндө отчетту бекиткенден жана Дүйнөлүк Банк курулуш иштерин баштоого жактыргандан кийин чакан долбоор боюнча курулуш иштеринин башталышы	АРИС, подрядчылар

КЖАПтин ишке ашырылышына катышкан бардык тараптардын милдеттеринин бөлүштүрүлүшү 2-таблицада берилген.

2-таблица. НПИС жана НПИС КК алкагында Көчүрүү боюнча Аракеттер Планын иштеп чыгуу жана ишке ашыруу учурундагы ролдор жана милдеттер

Жооптуу тарап	Жоопкерчиликтер
ОРП	- Жергиликтүү бийлик органдарын тартуу менен чакан долбоорлордун экологиялык жана социалдык таасирлеринин скринингин жүргүзүү; - Учурдагы КЖСАДда сүрөттөлгөндөй, тиешелүү кызыкдар тараптар жана

	ДТДА менен консультациялашуу менен КЖАП(тер)ди даярдоо. • КЖАП(тер)ге ДБнын жактырылышын алуу жана аларды АРИСтин долбоордук сайтында жарыялоо; • ЖӨБОнун жергиликтүү бюджетинен каржылоону бекитүүнү жана КЖАП(тер)ди ишке ашыруу үчүн төлөмдөрдү уюштуруу; • КЖАП ишке ашырылганга чейин коомдук консультацияларды өткөрүү. • КЖАП(тер)ди ишке ашыруу жана КЖАПтин ишке ашырылышы жөнүндө отчетту даярдоо, ал андан ары ДБга жактыруу үчүн берилүүгө тийиш • Долбоорду ишке ашырууга байланыштуу көчүрүү маселелерин жалпылоо жана аларды ДБга иштин жүрүшү жөнүндө үзгүлтүксүз отчеттор түрүндө жиберүү; • Долбоорду ишке ашыруунун жүрүшүндө көчүрүү маселелери боюнча ДТДА жана жергиликтүү бийликтин комментарийлерине ачык болуу. Зарылчылыгына жараша объекттерге баруу учурунда бул топтор менен жолугушуу; • Райондук жана муниципалдык структуралар менен биргеликте курулуш подрядчысына жана курулушту көзөмөлдөө боюнча компанияга ЧСБП(тер)ди жана КЖАП(тер)ди сактоо боюнча көрсөтмөлөрдү берүү; • ДБ конкреттүү чакан долбоор боюнча курулуш иштерин баштоого жактырым бербегенге чейин курулуш иштеринин башталбашын камсыз кылуу; • Долбоорду ишке ашыруунун экологиялык жана социалдык аспектиери боюнча ДБнын көзөмөл миссиялары менен координациялоо жана байланышты колдоо; • Конкреттүү КЖАП(тер)дин ишке ашырылышын үзгүлтүксүз мониторингдөө; • ДТДА жана башка кызыкдар тараптар үчүн долбоордун даттанууларды кароо механизминде (ДКМ) жетүүнү камсыз кылуу; Көчүрүүгө байланыштуу даттанууларды өз убагында жана натыйжалуу кароо • ДКМдин базасын башкаруу жана ишке ашыруунун жүрүшү жөнүндө отчеттун бир бөлүгү катары даттануулардын саны жана мазмуну боюнча ДБга үзгүлтүксүз отчетторду берүү.
ЖӨБО	• ЭжС таасирлеринин скринингине жана КЖАП(тер)ди даярдоого катышуу; • Көчүрүүнүн акыркы пландарынын жарыялануусун уюштуруу жана ӨЭУлардын, коомчулуктун өкүлдөрүнүн, таасирленген топтордун ж.б. катышуусу менен коомчулук менен жолугушууларды уюштуруу; • Жергиликтүү деңгээлде даттанууларды чечүү процессине көмөктөшүү; • Коомчулуктарды мониторингдөөгө көмөктөшүү; • Бекитилген КЖАПтын талаптарына ылайык компенсацияны төлөө; • Бекитилген КЖАПтын талаптарына ылайык жерди бөлүп берүү.
Подряддык компаниялар	• КЖАП(тер)дин, ЧСБПтердин талаптарын сактоо; • КЖАПте/КЖСАДда көрсөтүлгөндөй жана АРИС же долбоордун өкүлдөрү менен макулдашылгандай, курулуш учурунда келтирилген бардык зыянды (мисалы, түшүмгө, инфраструктурага келтирилген зыянды) компенсациялоо же четтетүү; • Подрядчы деңгээлинде ДКМди башкаруу.

Дүйнөлүк Банк	• Конкреттүү объекттер боюнча КЖАПти кароо жана аларды АРИС үчүн бекитүү; • КЖАПтын акыркы вариантын ДБнын расмий сайтында жарыялоо; • Долбоордун ДБнын СЭС5 талаптарына дал келишин камсыз кылуу максатында долбоорду ишке ашырууну колдоо жана көзөмөлдөө боюнча миссияларды өткөрүү.
---------------	---

К. Консультацияларды өткөрүү жана маалыматты ачыктоо тартиби

КЖАПте чакан долбоор, анын таасирлери жана сунушталган көчүрүү чаралары боюнча ДТДА менен консультация өткөрүү үчүн көрүлгөн чаралардын натыйжалары жалпыланат. Документте ошондой эле ДТДА менен жолугушуулар жөнүндө (даталар, өткөрүлгөн жери, катышуучулардын саны) кыскача маалымат, бул жолугушуулардын жүрүшүндө ДТДА тарабынан билдирилген комментарийлерди, суроолорду жана тынчсызданууларды, ошондой эле аларга жоопторду кошуп алгандагы маалымат келтирилет. АРИС ДБ караганда кийин ДТДА жана коомчулук үчүн КЖАПтын долбоорун жарыялайт жана алардан сунушталган план боюнча комментарийлерди суранат. КЖАПтын акыркы вариантын жарыялоо ДТДАдан жана башка кызыкдар жактардан алынган комментарийлерди кароодон жана ДБнын жактыруусунан кийин жүргүзүлөт.

Негизги НПИС долбоору алкагындагы КЖСАДдын долбоору Социалдык-экологиялык башкаруу боюнча Алкактык документтин (ЭСБАД) долбоору жана Кызыкдар Жактар менен Өз Ара Аракеттенүү Планы (КТӨАП) менен бирге АРИСтин сайтында (www.aris.kg) жарыяланган. КЖСАДдын майда-чүйдөсү, мисалы СЭС5тин принциптери, компенсациялык төлөмдөрдү алуу укуктары, ДКМ 2024-жылдын 19-29-январындагы коомдук консультациялардын жүрүшүндө сунушталып, талкууланган. Коомдук консультациялардын протоколу АРИСтин сайтында жарыяланган КТӨАПта келтирилген (<https://www.aris.kg/projects/proektyprogrammy-aris/podgotovka-nacionalnogo-proekta-iniciativ-soobschestv>). Негизги НПИС долбоору боюнча акыркы КЖСАД АРИСтин веб-баракчасында англис жана орус тилдеринде жайгаштырылган.

НПИС КК алкагында жаңыланган КЖСАД, ошондой эле ЭСБАДдын, СЭМПтин жана КТӨАПтын жаңыланган версиялары коомдук талкуу үчүн АРИСтин сайтында жарыяланат. НПИС КК документтери боюнча коомдук консультациялар 2026-жылдын сентябрына пландаштырылган (10–16-сентябрь — АРИСтин платформасында онлайн-талкуулар, 17-сентябрь — ЖӨБО жана райондук мамлекеттик администрациялардын өкүлдөрү менен жолугушуу). Консультациялардын жыйынтыгы боюнча кызыкдар тараптардын комментарийлери жана эскертүүлөрү эске алынат, андан кийин документтердин акыркы версиялары АРИСтин сайтында орус жана кыргыз тилдеринде, ошондой эле Дүйнөлүк Банктын сайтында англис тилинде жайгаштырылат.

ЭСБАДга жана КТӨАПка кошумча, КЖСАДдын акыркы версиясы (НПИС жана НПИС КК үчүн) Долбоорлорду ишке ашыруу учурунда жерди бөлүп берүүдөн, мажбурлап көчүрүүдөн жана жерди пайдаланууга тыюу салуудан келип чыккан таасирлерди аныктоо жана жумшартуу максатында тиешелүү мамлекеттик органдар, ЖӨБО жана Долбоорлордун башка кызыкдар тараптары тарабынан колдонулат.

Л. Даттанууларды кароо механизми

ДТДА жерди бөлүп берүү жана мажбурлап көчүрүү процессине, компенсацияны эсептөөгө же төлөөгө, жардам көрсөтүүгө же башка тиешелүү маселелерге байланыштуу даттанууларды бере алышы үчүн, КЖАПте жеткиликтүү жана ыкчам даттанууларды кароо механизми каралган. КЖАПте берүү процедуралары, уюштуруучулук иш-чаралар жана

даттанууларды кароо боюнча иштин стандарттары, ошондой эле жылышкан адамдарды же коомчулуктарды даттануу берүү жана кароо эрежелери жөнүндө маалымдандыруу боюнча чаралар сүрөттөлгөн. Долбоорлордун ДКМ жылышкан адамдардын өздөрүнө жеткиликтүү болгон башка укуктук коргоо каражаттарын колдонуу мүмкүнчүлүгүнөн ажыратпайт.

АРИСте ДКМге берилген бардык даттануулардын эсеби жүргүзүлөт, буга көтөрүлгөн маселелердин сүрөттөлүшү, ошондой эле кароо процессинин статусу же натыйжалары кирет.

Каалаган адам АРИСтин Кайтарым Байланыш Механизми (КБМ) аркылуу долбоорлордун каалаган аспектиси боюнча комментарийлерин же сунуштарын жиберет. Эгерде кайрылуу/даттануу долбоорлорду ишке ашыруу жеринде берилсе, чакан долбоорду ишке ашыруу участкасына жайгашкан же бекитилген талаа адиси купуялуулук чараларын сактоо менен алынган кайрылуу/даттануу жөнүндө КБМ/ДКМ адисине тез арада маалымдандырууга жооп берет. КБМ/ДКМ адиси аны каттоо, андан ары кароо жана иштетүү үчүн жиберет. Мындан тышкары, алар окуяны толук жана так тергөөнү жана тиешелүү чараларды натыйжалуу кабыл алууну камсыз кылуу, ошондой эле бардык жоопторду ОРП менен дал келтирүүнү камсыз кылган тиешелүү долбоордук кызматкерлер менен макулдашуу боюнча жооп берүү үчүн кайрылууга/даттанууга байланыштуу бардык зарыл маалыматты жана документтерди берүүгө милдеттүү. Арыз ээси телефон же КБМ/ДКМдин башка каналдары аркылуу анын кайрылуусунун/даттануусунун кабыл алынгандыгы жана кароо процедурасынын башталгандыгы жөнүндө маалымдандырылат. Билдирүүдө төмөнкүлөр көрсөтүлөт:

- кайрылуу түшкөн аткаруучунун (долбоордук адистин) маалыматтары;
- аткаруу мөөнөттөрү (14 жумушчу күндүн ичинде, өзгөчө учур катары кайрылуу катталган күндөн тартып 30 календардык күн);

мөөнөттөр жана аракеттердин жүрүшү АРИСтин кайрылуулар менен иштөө боюнча КБМ/ДКМ нускамасына ылайык аныкталат.

Долбоорлордун натыйжалуу ишке ашырылышына көмөктөшүү үчүн АРИСтин жерлердеги кызматкерлери КБМ/ДКМ жөнүндө маалыматты таратууну жана жарандардан кайтарым байланыш алууну кошуп алгандагы бардык жоопкерчиликти алышат. Бул тармактагы кесиптик көндүмдөрүн жогорулатуу үчүн АРИСтин КБМ кызматкери алар үчүн КБМди киргизүү боюнча атайын тренингдерди өткөрөт. Бул АРИСтин талаа кызматкерлерине кайтарым байланыш ыкмаларын жана каражаттарын жакшыраак өздөштүрүүгө мүмкүндүк берип, долбоорлорду ишке ашыруунун жүрүшүндө айыл тургундары менен натыйжалуураак өз ара аракеттенүүнү камсыз кылат.

Эгерде даттануу сексуалдык эксплуатация жана зомбулукка (СЭЗ), жыныстык ыдык көрсөтүүгө (ЖЫК) же гендердик зомбулукка (ГЗ) тиешелүү болсо, ал АРИС долбоорлор алкагында көрсөткөн кызматтардын каалаган бенефициарына, ошондой эле ошондой бенефициарлар менен байланышкан каалаган адамдарга (АРИСтин кызматкерлерин жана подрядчыларды кошуп алгандагы) карата берилиши мүмкүн. Бул даттануулар негизсиз кечиктирүүлөрсүз каралат. Фактылар тастыкталган учурда, СЭЗ, ЖЫК жана ГЗди алдын алуу, ошондой эле адилеттикти жана жабырлануучулардын укуктарын коргоону камсыз кылуу үчүн бардык зарыл акылга сыярлык жана укуктук чаралар көрүлөт. АРИС көрсөтүлгөн бузуу түрлөрү боюнча даттанууларды кароо процессинде колдонулуучу бардык ченемдердин жана стандарттардын сакталышын кепилдейт.

Кайтарым байланыш каналдары. АРИС долбоорун ишке ашыруу алкагында, тургундар/бенефициарлар долбоорду ишке ашыруунун ар кандай этаптарында кайрылууларды жиберет ала турган төмөнкү байланыш каналдары белгиленет:

- Ишеним телефону (чалуу күнү-түнү жасалышы мүмкүн, сүйлөшүү жазылып алынат);
- WhatsApp (үн жана видео байланышты колдогон мобилдик түзмөктөр үчүн тез билдирүү алмашуу системасы);
- Социалдык тармактар (Инстаграм, Фейсбук, Телеграм);
- АРИСтин веб-сайты: www.aris.kg ;
- Жерлердеги жумушчу жолугушуулардын учурунда алынган оозеки же жазуу жүзүндөгү кайрылуулар;
- АРИСтин кабыл алуу бөлмөсүнө түздөн-түз алынып келинген корреспонденция;
- Электрондук почта аркылуу келген корреспонденция.

М. Мониторинг жана баалоо

Экологиялык жана социалдык мониторинг долбоорлордун терс таасирин алдын алуу жана таасирди азайтуу боюнча чаралардын натыйжалуулугун көзөмөлдөө максатында АРИС тарабынан НПИС жана НПИС КК ишке ашырылышынын бүткүл мезгили ичинде жүргүзүлөт. АРИС Социалдык жана экологиялык милдеттенмелер планынын (СЭМП) аткарылышы боюнча жарым жылдык отчеттордун алкагында Долбоордун КЖСАД/КЖАП(тар)га дал келиши жөнүндө ДБга отчет берет.

КЖАПтин мониторинги жана ишке ашырылышына карата, КЖАПтин ишке ашырылышынын статусу жөнүндө маалымат конкреттүү КЖАПке ылайык мезгили-мезгили менен ДБга сунушталат. Ишке ашырууну талдоонун жүрүшүндө курчап турган чөйрөгө тийгизген таасирди азайтуу боюнча чаралардын КЖАПтын жана СЭС5тин максаттарына жетүүдөгү натыйжалуулугу бааланат жана дагы жетишиле элек максаттарга жетүү үчүн оңдоочу чаралар сунушталат. КЖАПтин ишке ашырылышы жөнүндө отчет ДБга сунушталууга тийиш, жана КЖАПтин ишке ашырылышы жөнүндө отчет ДБ тарабынан бекитилгенге чейин эч кандай курулуш иштери башталышы мүмкүн эмес.

КБМ/ДКМдин ишинин жүрүшү жөнүндө отчеттуулук долбоордун ачык-айкындуулугун жана натыйжалуулугун колдоо үчүн иштин бардык аспектилерине толук серепти камсыз кылат. Көчүрүү маселелери башка бардык кайрылуулар сыяктуу эле кылдаттык менен каралат, ал эми отчет долбоорлор алкагында каралуучу көчүрүүгө байланыштуу маселелердин жана көйгөйлөрдүн сүрөттөлүшүн, ошондой эле бул көйгөйлөрдү чечүү үчүн долбоорлор тарабынан көрүлгөн чараларды жана аракеттерди камтыйт. КБМ/ДКМ отчетунда төмөнкү маалыматтар болот:

- Долбоордун даттанууларды кароо механизмдинин сереби.
- Отчеттук мезгил үчүн КБМ/ДКМдин иштешинин статусу жана натыйжалуулугу.
- Даттанууларды кароонун натыйжалары жана аларды чечүү боюнча көрүлгөн чаралар, анын ичинде көчүрүү боюнча (СЭС5)
- Кайрылуунун түрү жана алар боюнча берилген жооптор, чечиле элек көйгөйлөр жөнүндө сапаттык жана сандык маалыматтар;
- Көрүлгөн чараларга (жоопко) канааттануу деңгээли;
- Көрүлгөн каалаган оңдоочу чаралар.

1-тиркеме. НПИС жана НПИС КК алкагындагы КОМПЕНСАЦИЯЛЫК ТӨЛӨМДӨРДҮН МАТРИЦАСЫ

Долбоордун таасири	ДТДА категориясы	Таасирленген актив	Компенсация алуу укуктары
Кайтарылгыс жерди алып коюу	Жер ээси	Жер	Артыкчылыктүү вариант катары, алынган участокко өлчөмү жана түшүмдүүлүгү боюнча барабар, ДТДА үчүн кабыл алынуучу жана 5 км радиуста жайгашкан, ДТДА үчүн кабыл алынуучу жер участогу ордуна берилет. Жеткиликтүү жер жок болгон учурда, алмаштыруу наркы боюнча акчалай компенсация, ошондой эле укуктарды таризде жана кайра каттоо учурундагы алымдар боюнча чыгашалар жана жердин сапатын жана өндүрүмдүүлүгүн долбоордун таасирине дуушар болгон жер участогунун абалына окшош абалга чейин жогорулатуу үчүн чыгашалар төлөнөт. Эгерде участоктун калган бөлүгү мындан ары пайдаланууга жарамсыз болсо — жер участогунун бүтүндөй сатылып алынышы керек. Жер участогунун жакшыртуулары, мисалы, ирригациялык курулмалар, эмгек чыгымдарын кошуп алгандагы жабдыктар менен материалдардын учурдагы рыноктук баасы боюнча компенсацияланат. Кирешени жоготуу учурунда, компенсация эки ай үчүн алынуучу иш жүзүндөгү эмгек акынын суммасында төлөнөт, ал эки айлык эмгек акыдан кем эмес болууга тийиш.
	Ижарачы	Жер (жерди пайдалануу укугу)	Жаңы ижара же жерди пайдалануу укугун жоготуу үчүн компенсация, колдонуудагы ижаранын мөөнөтүнө жараша.
	Расмий эмес пайдалануучу	Жер	Жер үчүн компенсация каралган эмес. Ар бир өзүнчө учурдагы конкреттүү шарттарга жараша жашоо каражаттарынын толук жоголушуна жол бербөө үчүн колдоо көрсөтүлүүгө тийиш. Кирешени жоготуу учурунда, компенсация бул Компенсациялык Төлөмдөр Матрицасында келтирилген тиешелүү бөлүмдөргө ылайык төлөнөт. ДТДА кайтара ала турган колдонулган материалдар үчүн эч кандай чегерүү болбоого тийиш.
Курулманы/имаратты кайтарылгыс алып коюу	ДТДАнын бардык категориялары	Тосмону ж.б. кошуп алгандагы каалаган курулма.	Курулманы алмаштыруу же баасынын түшүшүн эсепке албастан алмаштыруу наркы боюнча акчалай компенсация, ошондой эле пайдаланууга жарактуу материалдарга укук. Үй чарбаларынын кайтарылгыс физикалык жактан көчүрүлүшүн талап кылган турак жай имаратынын же курулманын жоготулушу күтүлбөйт, анткени долбоорлор физикалык жактан жылышууга алып келген чакан долбоорлорду каржылабайт.
	Ижарачы	Каалаган курулма	Жаңы ижара же курулманы пайдалануу укугун жоготуу үчүн компенсация, колдонуудагы ижаранын мөөнөтүнө жараша.
Үйлөргө жана курулмаларга жетүүнү чектөө	Ээси, ижарачы же иш жүзүндөгү пайдалануучу	Үйгө жана курулмага жетүү чектелген	Туруктуу, коопсуз жетүүнү камсыз кылуу үчүн бардык мүмкүн болгон аракеттер жасалат. Иштер аяктагандан кийин, жердин абалы толугу менен алгачкы абалына чейин калыбына келтирилүүгө тийиш.

Долбоордун таасири	ДТДА категориясы	Таасирленген актив	Компенсация алуу укуктары
Кирешени жоготуу	Юридикалык статусуна карабастан бизнестин ээси	Долбоордук иштерге байланыштуу бизнестен алынган кирешенин убактылуу жоголушу.	Дүкөндүн бош туруу (жабылуу) мезгили үчүн бул же эквиваленттүү бизнестин мурунку 3 айынын бухгалтердик эсеп маалыматтарынын негизинде кирешенин булагынын жоголушу үчүн акчалай компенсация. Эгерде бизнестен алынган кирешелер мезгилге жараша өзгөрүп турса, компенсациянын суммасы мурунку жылдагы киреше көрсөткүчтөрүнүн же эквиваленттүү бизнестин киреше көрсөткүчтөрүнүн негизинде эсептелет. Айрым жол берилүүчү документтерди берүү талап кылынат Кирешенин булагынын жоголушун минималдаштыруу максатында, дүкөнгө убактылуу жетүүнү камсыз кылуу үчүн бардык мүмкүн болгон аракеттер жасалат.
		Долбоордук ишмердиктин натыйжасында ишкердик кирешесин туруктуу жоготуу	Бизнестин калыбына келтирүү үчүн зарыл болгон мезгил үчүн таза пайданын акчалай компенсациясы, бирок жылдык таза пайдадан ашык эмес. Бир нече кабыл алынуучу расмий документтерди сунуштоо зарыл. Кирешелердин тастыктамасы жок болгон учурда же ДТДА туруктуу ставка боюнча салык төлөгөн учурларда, алар бизнестин ишин калыбына келтирүү үчүн зарыл болгон убакытка жараша улуттук шкала боюнча 1 жумадан 12 айга чейинки минималдуу эмгек акы өлчөмүндө компенсация алышат.
	Таасирленген ишканадагы туруктуу жумушчулар же кызматкерлер	Кирешени/эмгек акыны жоготуу	Эмгек акыны жоготуу үчүн компенсация 3 айлык иш жүзүндөгү эмгек акынын өлчөмүндө же, салык декларациясы жок болгон учурда, улуттук шкала боюнча 3 айлык нактадай минималдуу эмгек акынын бир жолку суммасында. Бир нече кабыл алынуучу документтерди жана/же жумуш менен камсыз болгондугун тастыктоону берүү зарыл.
Түшүмгө таасир	Ижарачы	Түшүм	Түшүмдү жыюуга же айыл чарба сезону үчүн эң жогорку рыноктук нарк боюнча же Кыргыз Республикасынын Айыл чарба министрлигинин баасы боюнча, кайсынысы жогору болсо, ошол боюнча акчалай формада компенсация алууга уруксат берилет.

Долбоордун таасири	ДТДА категориясы	Таасирленген актив	Компенсация алуу укуктары
			Убактылуу жер пайдалануу учурунда, түшүм өстүрүү сезону өткөрүп жиберилгенде, жоголгон вегетациялык мезгил үчүн компенсация мурунку өстүрүлгөн түшүмдүн рыноктук наркынын негизинде берилет.
	Ээси	Түшүм	Жерди кайтарылгыс алып коюу учурунда жер үчүн компенсациядан тышкары, жарандар түшүмдү жыюу же айыл чарба сезону үчүн эң жогорку рыноктук нарк боюнча же Кыргыз Республикасынын Айыл чарба министрлиги белгилеген ставкалардын негизинде, кайсынысы көп болсо, ошол боюнча акчалай компенсация алуу мүмкүнчүлүгүнө ээ болушат. Түшүм өстүрүү сезонунун жоголушуна алып келген убактылуу жер пайдалануу учурларында, компенсация мурунку өстүрүлгөн түшүмдүн рыноктук наркынын негизинде берилет.
	Расмий эмес жер пайдалануучу	Түшүм	Түшүмдү жыюуга же айыл чарба сезону үчүн эң жогорку рыноктук нарк боюнча же Кыргыз Республикасынын Айыл чарба министрлигинин тарифтери боюнча, кайсынысы жогору болсо, ошол боюнча акчалай компенсация алууга уруксат берилет.
Дарактар	Ээси	Мөмө дарак	Көчөттөрдүн наркы жана жаш даракты жетилгенге чейин зарыл болгон жылдардын санына көбөйтүлгөн түшүмдүн наркы боюнча акчалай компенсация.
		Мөмөсүз дарактар	Жыгач жана көчөттөр же жыгачтын наркына барабар накталай каражат.
	Дарактарды пайдалануучулар	Мөмө дарак	Дарактарды ижарага берүү үчүн пайдалануунун жылдарынын санына көбөйтүлгөн түшүмдүн акчалай наркы.
Жашоо каражаттарынын булактарын жоготуу	ДТДАнын бардык категориялары	Жашоо каражаттарынын булактарынын бардык түрлөрү	Жумуш жоголгон учурда, бул Компенсациялык Төлөмдөр Матрицасына ылайык компенсацияга кошумча, кошумча окутуу, ошондой эле жумуш издөөдө жардам берилет; жумушун жоготкон ДТДА тиешелүү түрдө катталат жана ар бир өзүнчө учурда зарыл жардам көрсөтүлөт. Кошумча түрдө, мисалы, учурдагы Долбоор алкагында потенциалды жогорулатуу программаларына жана бизнести өнүктүрүү программаларына жетүүнү камсыз кылуу түрүндө өнүктүрүү үчүн жардам берилет.
Жакыр жана аялуу ДТДАга жардам	Жакыр жана аялуу ДТДА	Аялуулукка байланыштуу жашоо каражаттарынын булактарына кошумча таасир	Жакыр жана аялуу ДТДА Долбоорду ишке ашыруунун натыйжасында келтирилген кошумча терс таасирди алдын алуу максатында, конкреттүү шарттарга жараша, Долбоор алкагындагы тренингдерди, жумушка орношууну жана башка мүмкүнчүлүктөрдү кошуп алгандагы тиешелүү кошумча колдоо чараларына укуктуу. Гендердик маселелер да эске алынат. Аялуу калк катмарларына төмөнкүлөр кирет: ден соолугунун мүмкүнчүлүгү чектелген адамдары бар үй чарбалары, аялдар башкарган жана минималдуу эмгек акыдан төмөн суммадагы эмгек акынын эсебинен жашаган үй чарбалары, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын лидерлери тарабынан аялуу катары аныкталган үй чарбалары.

Долбоордун таасири	ДТДА категориясы	Таасирленген актив	Компенсация алуу укуктары
Подрядчынын иштери үчүн жерди убактылуу бөлүп берүү	Жер ээси	Жер	Жер үчүн ижара акысы ижаранын мөөнөтү ичинде рыноктук тарифтердин жана ставкалардын негизинде аныкталат. Мындан тышкары, Подрядчы тарабынан долбоордук иштердин учурунда келтирилген мүлккө зыянга байланыштуу чыгашалар калыбына келтирүү наркы боюнча толугу менен компенсацияланат. Жер участогу ээлерине кайтарылганга чейин алгачкы абалына калыбына келтирилет.
Жерди ыктыярдун белекке берүү	Жер ээси	Жер/активдер	Жеке адамдардан жерди ыктыярдун белекке берүүлөр белек кабыл алынганга чейин Дүйнөлүк Банк тарабынан кылдаттык менен текшерилет жана бекитилет. Жерди белекке берүү жеке адамдардын же үй чарбаларынын долбоорду ишке ашыруу башталганга чейинкиден начар абалда калышына алып келбөөгө тийиш, жана алар долбоордон пайда алууга тийиш.
Бул Компенсациялык Төлөмдөр Матрицасында каралбаган жана Долбоорлорду ишке ашыруу учурунда пайда болгон күтүлбөгөн таасирлер.	Бардык ДТДА	Бул Компенсациялык Төлөмдөр Матрицасында каралбаган каалаган күтүлбөгөн таасирлер	Бул Компенсациялык Төлөмдөр Матрицасында эсепке алынбаган жана Долбоорлорду ишке ашыруунун жүрүшүндө пайда болгон күтүлбөгөн таасирлер, эгерде алар бар болсо, бааланууга тийиш, жана ДБнын СЭПинин СЭСинин талаптарына ылайык ДБ менен алдын ала макулдашууга тийиш болгон тиешелүү компенсация берилүүгө тийиш.

Компенсациялар пакети көчүрүүгө байланыштуу операциялык чыгашаларды (административдик чыгашаларды, каттоо жыйымдарын же менчик укугун таризде алуу боюнча жыйымдарды), транспорттук чыгашаларды жана ДБнын СЭСине ылайык Долбоордун таасирине байланыштуу ДТДА тарткан каалаган ушул сыяктуу чыгашаларды камтыйт.